

UDK 001:929 Martinović N. S.

Pregledni rad

Novak KILIBARDA (Podgorica)

Fakultet za crnogorski jezik i književnost – Cetinje

IMPONUJUĆA LIČNOST NIKA S. MARTINOVIĆA

Dat je kratak osvrt na život i djelo Nika S. Martinovića, historičara i pravnoga teoretičara, naučnika koji je doktorirao tezom o Valtazaru Bogišiću, i direktora Nacionalne biblioteke na Cetinju. Autor priloga ističe Martinovićeve zasluge na proučavanju usmene književnosti, posebno crnogorskih poslovice. Detaljnije su opisani neki periodi saradnje s Nikom S. Martinovićem u Skupštini Crne Gore.

Ključne riječi: Niko S. Martinović, istraživački rad, usmena književnost, crnogorske poslovice, Skupština Crne Gore

Niko S. Martinović (Cetinje, 1914, Sarajevo, 1975) bio je ujednačeno složena i harmonična ličnost. Njegovo bratstvo Martinovića iz Bajica ujčevina je crnogorskih državnika – vladike Petra I i kralja Nikole. Iz tog bratstva iskazao se znatan broj uglednijih ličnosti. Njegaš u **Gorskom vijencu** ističe „sokolove pet Martinovića“ čiji je spomenik „Crna Gora i njena sloboda“. E, s takvoga bratstveničko-istorijskoga polazišta Niko Simov se kroz čitav svoj život kretao bez primjesa ikakvog agonizma koji se talasao na valove u bratstveničkoj i plemenskoj atmosferi četvoronahijske Crne Gore. Jedinstven iskaz te Nikove moralne harmonije iskazalo je njegovo rođačko poštovanje crnogorskih muslimana čiji su daleki preci bili pravoslavni Martinovići iz Bajica. I rođački je obilazio muslimane u Malesiji i Sandžaku. S prostora takvog njegova ponašanja, prvo što ću reći, pričalo se po Crnoj Gori. Mislim da je to bila istina, a iako nije jeste – **se non è vero è ben trovato!**

Kad se Nikova supruga porodila u Cetinjskoj bolnici bila je zapala u neko teško zdravstveno stanje, pa joj je bila potrebna transfuzija krvi. Bolnica nije raspolagala tom životnom tečnošću, pa se preko Radio Titograda naglasila ta potreba. Tada je bila oštra zima, pa je veliki snijeg bio zagušio kolske prilaze Cetinju. Ali to nije smetalo jednom muslimanu iz Tuzi da šutri dan osvane na Cetinju i priloži svoju krv njegovoj bolesnoj supruzi. Razumije se, taj Musliman alijas Bošnjak bio je daleki potomak pravoslavnijih Martinovića iz Bajica, odnosno moralno uzrela ličnost koja je cijenila vjersku tolerantnost

Nika Simova Martinovića. Odista, ja ne znam da li se poslije knjaza/kralja Nikole, koji se maksimalno poslužio svojim i ljudskim i političkim duhom da harmonizuje društveni život viševjerske Crne Gore, iko u Crnoj Gori tako visokomoralno ponio prema nepravoslavnom življu Crne Gore kao što se ponio Niko S. Martinović. Eto, s ovijeh nekoliko opaski htio sam da ukažem na moralno-političku izuzetnost Nika Simova koja obavezuje državu Crnu Goru da prema toj ličnosti iskaže više poštovanja nego što je do sada uradila. Će su ulice s njegovijem imenom u crnogorskim gradovima, a o Nikovoj bisti na Cetinju i da ne govorimo!

Sada ću istaći neke činjenice koje govore da sam imao čast i zadovoljstvo da s Nikom formiram intimno prijateljstvo. A onda ću se osvrnuti na njegov doprinos nauci o crnogorskoj usmenoj književnosti. Osvrnuću se samo na taj dio njegova višeznačnog naučnog rada zato što se moj naučni rad, u najvećoj mjeri, iskazao u radovima o usmenoj književnosti.

Godine 1969. Niko S. Martinović i ja smo ušli kao poslanici u Kulturno-prosvjetno vijeće Skupštine Crne Gore. Niko Simov je bio po svojim godinama jedan od najstarijih, a ja jedan od najmlađih poslanika u tome Vijeću. Izbor poslanika za tadašnju Skupštinu Crne Gore nije bio proporcionalni nego komunističko-većinski. Ko uđe na predloženu listu za izbor poslanika biće izabran, samo je bilo pitanje od ponosa ko će imati više glasova. Meni, tadašnjem direktoru Pedagoške akademije u Nikšiću, i jedinom doktoru književnih nauka u Skupštini Crne Gore, vrhunski je imponovao Niko Simov, historičar i pravni teoretičar, naučnik koji je doktorirao tezom o Valtazaru Bogišiću, i tada direktor Nacionalne biblioteke na Cetinju. Ali, iznad tih svih vrlina meni je imponovala jednostavnost toga čovjeka u ponašanju. A prvi moj nezvanični razgovor s Nikom počeo je mojim pitanjem je li istinita priča, koju sam čuo još kao srednjoškolac, da je njegov otac, pop Simo Martinović, tajno opojio Njegoševu mošti kad je Austro-Ugarska u Prvom svjetskom ratu razlomila Njegoševu kapelu na Lovćenu. On mi je onda o tom događaju dopričao neke detalje za koje nijesam bio čuo. A to su ove činjenice.

Vojno-okupatorska vlast dozvolila je cetinjskom svešteniku Simu Martinoviću da prenese Njegoševu mošti s Lovćena na Cetinje, ali da to obavi bez ikakvih sveštenečkih službi. I bila su određena trojica soldata da nadgledaju ponašanje sveštenika koji prenosi mošti. Ali, i pored naređenja okupatorske vlasti, pop Simo je ponio svijeću ne veću nego što je mali prst na ruci, i ponio jedno zrno tamjana. I kad je na Lovćenu podizao mošti iz kapele nekako je skriveno, ispod svoje mantije, zapalio onu svijeću i na njezinom plamenu omirisao ono zrnce tamjana. Ali to je sve primijetio jedan od soldata i, razumije se, to kazao svome pretpostavljenom licu. E zato je šutri dan sveštenik Simo uhapšen i odveden u Kotor, odakle je trebalo da bude sproveden u neki od

austrougarskih zatvora. U Baldagason, recimo. Ali, pop Simo Martinović bio je vrlo cijenjen kao čovjek i od strane katoličkog življa u Boki, pa su ugledne ličnosti iz Kotora uspjele da uvjere okupatorsku vlast da popa Sima ne treba sprovoditi u zatvor, nego ga pustiti na slobodu da obavlja svoj posao.

I tako, tokom nekoliko godina našeg zajedničkog poslanikovanja imao sam jedinstvenu priliku da mi taj svestrano obrazovani čovjek, Niko Simov, daje realne karakteristike mnogijeh događaja i ličnosti iz Crne Gore o kojima sam ja imao samo epsko-pohvalnu sliku, koju sam još u svojem djetinjstvu oformio. Ne prećerujem kad kažem da sam za te nekolike godine druženja s Nikom Simovijem oformio svoj realni pristup Crnoj Gori i njezinoj plemensko-bratsveničkoj strukturi. Ukratko, drugovanje s Nikom Martinovićem u Skupštini Crne Gore bila je moja prva prilika da se uvjerim da pojedinac iz samog elitnog vrha crnogorske istorije može biti ličnost bez plemensko-bratstveničkog nadgornjavanja u svojem ponašanju. Niko Simov, potomak „sokolova pet Martinovića“, imućni intelektualac koji je prišao komunistima u Kraljevini Jugoslaviji, rob iz Glavnjače, i mučenik s Golog otoka, sve je te dimenzije svoje složene ličnosti uharmonisao u svoje ponašanje koje diše tihoćom života. Evo samo detalj-dva iz takvog njegova ljudskog ponašanja.

Niko je jednom otišao u Lenjingrad o državnom trošku da izuči arhivarije o Njegošu. Polovinu novca, koji je dobio na ruke kad je pošao u Rusiju, vratio je kasi koja mu ga je dala. Iznenađenje tijekom vraćanjem koje je ispoljio dati blagajnik Niko je utišao izjavom da su ga prijatelji u Lenjingradu zvali na čašćavanje, pa stoga nije bio u prilici da potroši dati mu novac. Evo i drugog detalja Nikove očinske privrženosti Crnoj Gori. Ispred jedne nove godine bijaše Niko donio u svojoj tašni ispisane čestitke za novu godinu, koje Centralna biblioteka, čiji je on direktor, upućuje predsjedniku Skupštine, predsjedniku našeg Vijeća, predsjedniku Izvršnog vijeća i drugim ličnostima s kojijem je Skupština u stalnom dodiru. Ja ga pitam što je donio te čestitke, a on mi, s izvjesnim čuđenjem, odgovori, da je bolje da on iz svoje ruke dadne čestitke tijekom ličnostima, nego da Biblioteka troši novac na marke koje su obavezne za pisma što se upućuju poštom.

Predsjednik našeg Vijeća u Skupštini Crne Gore bijaše Ilija Maslovar, tih i kulturni čovjek. I na jednoj sednici trebalo je da se izglasa prijedlog koji je saopštio predsjednik Maslovar, da nagrada koja se dodjeljuje zaslužnijem prosvjetnim radnicima Crne Gore treba da se nazove **Oktoih**. Međutim, pojavi se amandman koji su potpisali nekolicina partijsko-komunističko ustrojenih poslanika da se ta nagrada ne treba označiti nazivom crkvene knjige, nego ona treba da nosi ime zaslužnog prosvjetnog intelektualca, političara, kulturnog stvaraoca i diplomate. Pitali su se amandmaneri zar nije apsurdno istaknutijem vaspitačima u socijalističkoj Crnoj Gori dodjeljivati nagradu koja se ne slaže s

njihovom ideologijom. Pročita se taj amandman i onda nastaje tajac. Izađosmo Niko i ja u hodnik i on mi, s njemu nesvojstvenim uzbuđenjem, reče „da ne dopuštimo da se izglasa to što je amandman naumio“. Niko onda veli:

„Ja ću diskutovati, a ti mi pomaži koliko znaš i umiješ.“

Vratimo se u salu Vijeća i ubrzo se Niko javi za diskusiju. Održao je čitavo predavanje o Gutenbergu, o Crnojevićima, o Obodu, o **Oktoihi**, o Jeromonahu Makariju, o Božidaru Vukoviću. Spomenuo je, ma gotovo, sve istaknuto u kulturi Duklje, Zete i Crne Gore. Predsjednik Maslovar bio je kulturni čovjek pa nije opominjao poslanika Martinovića što je svojim izlaganjem nadmašio vrijeme koje je predviđeno za diskusiju. Ja sam izašao za govornicu i diskutovao na trasi Nikova izlaganja da je čast i Crnoj Gori i njezinim prosvjetnim radnicima da se ustali nagrada koja nosi ime prve ćirilicom štampane knjige kod južnih Slovena. Naglasio sam, kao i Niko, da je **Oktoih** prvi bljesak crnogorske štamparske kulture s kraja XV vijeka. Na kraju sam naglasio da drugi Niko raspolaže kompletnijem znanjem o svijem profilima **Oktoiha** i da je zato on najreprezentativnija ličnost u našem Vijeću da govori o nazivu nagrade o kojoj je riječ. Razumije se, moj govor nije imao za slušaoca težinu Nikova govora, ali ipak sam saslušan bez oponiranja. Ja u polemičnoj diskusiji nijesam ni spominjan, a predlagači amandmana oponirali su Niku s aluzijom da se o njegovoj ideološkoj prošlosti ne može samo pozitivno govoriti. To je podrazumijevalo Nikov boravak na Golom otoku. Ipak, ta neduga odbrana amandmana bila je više prazna nego sadržajna. Razumije se, nije bilo lako oponirati Niku Bajici koji je gimnaziju završio na Cetinju, pravne i filozofske nauke diplomirao u Beogradu, postao član SKOJ-a 1931. godine. Bio je prije dolaska u Skupštinu glavni i odgovorni urednik **Pobjede**, direktor Instituta za proučavanje istorije crnogorskog naroda, a konkretno i direktor Centralne narodne biblioteke. Za dopisnog člana SANU izabran je 1972. a za redovnog člana Društva za nauku i umjetnost Crne Gore 1973. godine. Dobitnik je i Trinaestojulske nagrade. Sve te činjenice prizemljavale su Nikove oponente u Skupštini, a samo se iz njihove diskusije, i to neimenično, mogla ošetiti namjera da se istakne Nikovo ogrešenje o titovski komunizam i njegova naklonjenost Rusiji. Znalo se da je Niko, kad je išao da izučava ruske arhive, ponio pregršt crnogorske, konkretno – lovcenske zemlje i bratski je priložio zemljištu na kojemu je počivao grob Lava Tolstoja. Ipak, zahvaljujući Niku Simovu Martinoviću izglasana je, ali jedva potrebnom većinom, odluka da se nagrada imenuje kako je i predloženo – **Oktoih**.

Međutim, Nikova diskusija o **Oktoihi** i moja pomoć njegovoj diskusiji mislim da su bili prvi gestovi za opredjeljenje Skupštine Crne Gore, odnosno crnogorske komunističke partije, da nam oduzmu poslanički položaj. Oba smo bili primorani da podnesemo ostavke na poslaničke mandate u Skupštini.

Konkretno, ja sam udaljen iz Skupštine, s položaja direktora Pedagoške akademije i isključen sam iz Saveza komunista. Ja sam udaljen s položaja zbog predgovora koji sam napisao za knjigu Obrada Višnjića **Anegdote i priče iz Crne Gore** u kojoj se, i to u jednoj tužbalici, Krsto Zrnov Popović naziva junakom Crne Gore. A Niko je zbog nekih svojih nacionalno-političkih izjava, a posebno zbog njegova prijedloga da se ne podiže Njegošu mauzolej na Lovćen nego da se obnovi kapela umjesto koje je podigao novu kralj Aleksandar Karađorđević, prisiljen da podnese ostavku i kao poslanik i kao direktor. Ipak, kao što sam rekao, negativan odnos crnogorske socijalističko-komunističke vlasti počeo je u Skupštini Crne Gore poslije naše diskusije o **Oktoihu**. Ja sam ostavku na poslaničko mjesto podnio u februaru, a Niko u aprilu 1973. godine.

I sad nekoliko riječi o sahrani Nika Simova Martinovića. Javi mi jedan kolega s Cetinja da je Niko iznenada umro u Sarajevu, đe je bio pošao na jedan naučni skup. To je bilo 1975. godine. Rekao mi je kolega da će posmrtni Niko biti izložen u njegovom stanu na Cetinju, a sahranjen na groblju u Bajicama. Ja sam pošao autobusom na Cetinje. Bijaše ispraćajna masa impresivna, ali nije bilo nikoga ni od državne ni od cetinjske vlasti. Držali su mu posmrtno govore kolege intelektualci. Združeno lelekanje Bajica bilo je za pamćenje. Posmrtna masa pratila je Nika od Cetinja do Bajica. Bijaše tog dana sivo cetinjsko nebo, sipi maglasta kiša, svakog trenu može da očepi pljusak. U toj sivoj, maglovitoj, kišovitoj, oblakovitoj i depresivnoj cetinjsko-lovcenskoj prigodi izdvajao se u pogrebnoj masi muftija Crne Gore. Fes mu crven kao krv, ahmedija oko fesa bijela mu kao snijeg s Lovćena. Učinilo mi se da je to kaplja crnogorske krvi zaodnuta anadolskijem oblacima. Eto, i sad ošjećam čast što sam imao priliku da intimno razgovaram s Nikom S. Martinovićem, a s ponosnom tugom pošao sam na njegovu sahranu.

A sada saopštavam svoj osvrt na naučno djelo Nika Simova. Prvo ću navesti njegova naučna djela, koja su inače poznata naučnoj javnosti. To su: **Iz borbe za slobodu, Radnički pokret u Crnoj Gori pod rukovodstvom Jovana Tomaševića (1918–1924), Valtazar Bogišić – Istorija kodifikacije crnogorskog imovinskog prava, Književni radovi palih boraca, Izdavačka djelatnost u Crnoj Gori 1945–1958, Janko Vukotić i kapitulacija Crne Gore 1916. godine, Počeci radničkog pokreta u Crnoj Gori, Upitnik ankete za opisivanje pravnih običaja Crnogoraca, Razvitak štampe i štamparstva u Crnoj Gori: 1493–1945, Problemi bibliotekarstva u Crnoj Gori, Prednjegoševsko doba** (sa saradnicima Ristom Kovijanićem, Slavkom Mijuškovićem i Čedom Vukovićem), **Evangelje po narodu**.

U složenom istraživačkom radu Nika Martinovića istaknuto mjesto imaju njegov pogled na usmenu književnost Crne Gore i, posebno, na crnogorske poslovice koje je izabrao za antologiju **Evangelje po narodu**. Osvr-

ćem se, kao što sam rekao, na ta dva odjeljka u njegovom naučnom radu zato što sam stručno adekvatan da govorim o usmenoj književnosti, jer se naučno iskazuju u oblasti nauke o toj literaturi.

U knjizi **Prednjegoševsko doba** Niko Simov se osvrnuo na sve značajne pristupe našoj usmenoj književnosti, s uvjerenjem da je više pažnje trebalo posvetiti mitologiji s kojom su Sloveni došli na Balkan nego što se posvećuje duhovnom stanju balkanskog življa koje je trajalo na našim prostorima prije slovenskog doseljavanja. I onda autor donosi zaključak čija se vrijednost sama sobom naglašava. Kaže:

„Sve nam ovo govori da je naša kulturna prošlost daleko bogatija narodnim stvaralaštvom nego što nam je to danas poznato. Stoga naša folkloristika i etnografija imaju još mnogo posla u naučnoistraživačkom radu po dubokoj starini da pronalaze izbljedjele tragove najstarije kulturne istorije Slovena u Crnoj Gori. Traganje za tim tragovima može dovesti do novih zaključaka o etnogenezi naših naselja.“

U vezi s tim uvjerenjem naveo je Niko detalje koji se iskazuju na stećcima i, posebno, u nekim imenima i prezimenima crnogorskog naroda. Tako, veli, treba više pažnje posvetiti tijekom odsjajima slovenske mitologije da bi se sagledali politeističko-slovenski uplivi u usmenu književnost kao duhovni vrhunac crnogorskog naroda. Naime, koliko je u duhovnom kontekstu Crnogoraca više praslovenstva nego ilirizma?

Posebno je vrijedan pažnje rad Nika S. Martinovića o crnogorskim poslovicama.

Antologija **Evangelje po narodu** nudi vrline koje nije postigao nijedan izbor crnogorskih poslovice. Niko je pregledao trideset i dvije knjige od starih i domaćijih istraživača, i sva crnogorska glasila od Njegoševe **Grlice** do autora savremenijih glasila, pa je iz tog materijala autor antologije izabrao 109 poslovice koje je rasporedio po sadržini koju pokazuju tri naslova – **Čovjek, Društvo i Sloboda**. A onda je naslove dokumentovao podnaslovima da bi onda sadržaje knjige odredio konkretnostima kojih je u izboru, kao što sam rekao, ravno sto i devet. A da je Nikova antologija u nas do sada nedostignuta pokazuju tekstovi kojima je propratio svaku izabranu poslovicu. A da bi krajnje udovoljio i najznatiželjnijem čitaocu antologije autor je dao registar osnovnih pojmova, po azbučnom redu, koji se iskazuje datom poslovicom. Razumije se, uz svu tu naučnu složenost i estetsku izbornost tekstova autor je saopštio doslovno izvore kojim se služio kad je pripremao antologiju.

Antologiju **Evangelje po narodu** prati uvodni tekst, bolje reći studija, koji svojom naučnom suštinom nadraća termin „predgovor“. Evo Nikovijeh pogleda na narodne poslovice, pogleda koji će imati trajnu vrijednost u nauci o usmenoj književnosti Crne Gore.

U tom tekstu autor se dotakao svih krupnih pitanja bez kojih se ne može sagledati ispliv poslovice iz duhovnog života crnogorskog naroda od njegova priebalkanskog politeizma do socijalističke Jugoslavije. Onda je Niko Simov došao do ovih zaključaka. Ako se poslovice smatraju kao misao-na ostvarenja izolovano od namjere radi koje su nastale, one ne iskazuju svoj efekat koji imaju u sistemu pogleda na svijet naroda koji ih je ostvario. Jer narod, kao autor, izgradio je čitav sistem života društva i njegove filozofije. E, u tom svijetlu ne treba samo proučavati, nego i koristiti poslovice. Slažući se s Pavlom A. Rovinskim, koji je boravio u Crnoj Gori i sagledao njezinu duhovnost, Niko Simov ističe da se u centru crnogorskih poslovice kao narodne filozofije nalazi čovjek. Time se, dakle, jasno razlikuje hrišćanski pogled na svijet od pogleda Crnogoraca. Stabilno je Nikovo uvjerenje da je teško odrediti na kojem je terenu ponikla određena poslovice, kao i usmena književnost u opštem značenju, ako se pođe od drevnog porijekla pojedinih pojava u razvitku slovenskog naroda. Uostalom, Martinović naglašava da mnoge narodne, crnogorske poslovice, izražavaju misao koja je zajednička jednako evropskijem, azijskim i afričkim narodima. Poslije tih opštih stavova Niko Simov naglašava antologijski izbor poslovice kojeg je on upriličio. Prihvaćene su i poslovice koje tokom posljednja tri-četiri vijeka žive kao moralni i filozofski zakon crnogorskog naroda. Onda se posebno naglašava činjenica da su poslovice, koje je Vuk Karadžić objavio na Cetinju 1836. godine saopštili sakupljaču najbolji poznavaoči narodnog života, među kojima je i Njegoš. Isto tako Niko Simov naglašava činjenicu da je izabrao nešto poslovice iz **Pričanja Vuka Dojčevića** koja je napisao S. M. Ljubiša kao „jedan od rijetkih poznavalaca života Crnogoraca“, kako to naglašava Niko Simov.

A jednako je interesantan i sadržajan zaključak uvodnog teksta antologije **Evandjelje po narodu**. Taj zaključak glasi:

„Ne slažući se sa svođenjem narodnog stvaralaštva na period romantizma, niti sa ocjenom pojave i tradicije kolektivne svojine i kolektivne svijesti kao kočnice daljem društvenom razvitku, stalo nam je da ovom knjigom podstaknemo istoričare književnosti, filologe i istoričare prava da daljim proučavanjem tog problema bolje osvijetle našu prošlost i iz nje izdvoje, kao pozitivnu, težnju čovjeka da se oslobodi animalizma i klasnih ograničenosti.“

Novak KILIBARDA

IMPOSING PERSONALITY OF NIKO S. MARTINOVIĆ

The present paper makes a brief review of the life and work of Niko S. Martinović, a historian and legal theorist, a scientist who defended a PhD thesis on Valtazar Bogišić, and the director of the National Library in Cetinje. The author of the paper points out Martinović's contribution to the study of oral literature, especially Montenegrin proverbs. In addition, periods of co-operation with Niko S. Martinović in the Parliament of Montenegro are described in more detail.

Key words: Niko S. Martinović, research work, oral literature, Montenegrin proverbs, Parliament of Montenegro